

ancestors: the formation of positive character features of the child, the provision of a happy life to a newborn, the provision of connection and harmony between the child and its family accompanied by special rituals.

In the Eastern Slavic society, the process of socialization of a child took place naturally. Education was a part of multilateral social relations. Children were not much prepared for the future adult life, they rather gradually joined it due to the complication of their social role, involvement in various spheres of social activity on weekdays and holidays. The upbringing of children was not separated from the life of adults. The content, forms, methods of education depended on lifestyle, gender and age division of labor, family relations, beliefs of our ancestors, etc.

Characteristics of ethnographic materials has allowed the author to conclude that the Eastern Slavs developed an effective system of forms, means, methods of folk education, which ensured the preservation of the custom-ritual culture and contributed to the formation of the ethnic group; one of the central places in Eastern Slavic family customs belongs to those aimed at ensuring the happiness and well-being of the child, the acceptance of a newborn into the family and promoting the creation by a child its own future family. Methods of influence on the morality and socialization of the child were basically based on the principles of contact magic.

Key words: folk pedagogy, ethnographic research, families, christening, Eastern Slavs, world of child, education.

УДК 378. 22.016:5:[373.5]

ВАЛЕНТИНА ОНІПКО

ЛАРИСА ОРЛОВА

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

БІОЕТИКА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

У статті здійснено аналіз теоретико-методологічних засад професійної освіти стосовно біоетики як міждисциплінарної галузі в системі природничо-наукового, етичного та соціального знання. Обґрунтовуються прикладні та світоглядні аспекти біоетики, її мета та завдання у підготовці сучасного вчителя загальноосвітньої школи. З урахуванням вимог гуманістично орієнтованого підходу розкриваються зміст, методика та організаційні аспекти застосування знань з біоетики у підготовці майбутнього вчителя природничих дисциплін до реалізації альтернативних методів та альтернативних освітніх засобів, які замінюють використання тварин у навчальному процесі.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні вчителі природничих дисциплін, гуманізація, біоетика, методика викладання біоетики, альтернативні навчальні засоби, альтернативні методи

Одним із фундаментальних принципів, на яких базується національна система освіти і виховання, є гуманізація. Саме гуманізм утверджує високе суспільне визнання людини, її гідності, гармонізацію стосунків між людиною і суспільством, людиною і природою тощо. Реформування вищої педагогічної освіти в гуманістичному напрямі пов'язане з переходом від знанневої до людино- й культуроцентристської парадигми та вимагає особливої уваги до формування особистості майбутніх учителів, їхньої моральної й етичної культури, гармонійної взаємодії логічного та образного мислення, орієнтації майбутніх фахівців на цінності гуманістичної культури.

З метою формування нових природничо-наукових, етичних та соціальних знань гуманістичного спрямування у майбутніх учителів природничих дисциплін виникає необхідність застосування міждисциплінарної галузі – біоетики як системи поглядів, уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей з позицій збереження життя на Землі. Система підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до роботи у школі повинна давати фундаментальні знання і виховувати у майбутніх педагогів повагу до будь-якого життя, надавати їм свободу совісті, розвивати розуміння тваринного світу і співчуття до нього. Прикладні та світоглядні аспекти біоетики набувають особливої актуальності у зв'язку з сучасними досягненнями біології, особливо молекулярної генетики, генетичної інженерії, розшифрування генома людини і тварин. Вчителі природничих дисциплін мають сформувати в учнів розуміння, що наукові знання, найновіші виробничі технології мають сенс лише за умов, коли вони спиратимуться на високий рівень морально-духовної вихованості їхніх носіїв.

Кожен фахівець на своєму робочому місці повинен розуміти, завчасно передбачати, якою мірою нові наукові відкриття, технології будуть сприяти людському розвитку, чи не зашкодять вони фізичному та психічному здоров'ю жителів Землі.

Якісне та перспективне оновлення зміту освіти потребує змін педагогічної свідомості: якщо свідомість вчителя прийме категорію духовності як визначальну, то поступово відбудеться переорієнтація на нові цінності освіти, на цінності гуманної педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення стану наукової розробки означеної педагогічної проблеми показало, що вітчизняними та зарубіжними науковцями глибоко досліджено різні аспекти гуманізації загальноосвітньої школи. Загальнопедагогічні проблеми гуманізації освіти розглядають М. Берулава, С. Бондар, Т. Буяльська, О. Вишневський, Ю. Мальований, І. Підласий, О. Савченко. Так, відомі дослідники звертають увагу на проблеми розвитку особистості й гуманістичного навчання та виховання (В. Андрущенко, Г. Балл, І. Бех, В. Бондар, Л. Вовк, С. Гончаренко, О. Дубогай, І. Зязюн, В. Кремень, В. Кузь, В. Луговий, В. Мадзігон, Ю. Мальований, С. Максименко, О. Мороз, В. Муляр, Н. Ничкало, В. Пазенок, Д. Пащенко, О. Савченко, О. Сухомлинська, А. Хуторський, М. Ярмаченко, О. Ярошенко).

Відповідно до зазначеної концепції, якість сучасної освіти визначається не тільки певним обсягом знань, а й особистісними характеристиками, що роблять фахівця мобільним і вільним у своїх учинках, відповідальним за прийняті рішення, здатним до постійного відновлення інформативного діалогу з навколишнім середовищем. Теоретичні засади гуманізації природничо-наукової освіти обрuntовують З. Гельман, А. Закгейм, В. Кузнецов, О. Макареня, І. Титова. Напрями гуманізації освіти в різних типах навчальних закладів (гуманізація цілей освіти – формування вільного, розвиненого, високоморального, творчо активного, соціально зрілого фахівця; гуманізація змісту освіти – реалізація принципу історизму, що полягає у демонстрації еволюції людських знань про природу, суспільство і мислення; включенні етапів становлення і розвитку загальнолюдських цінностей та гуманістичних поглядів мислителів і вчених у створенні духовної культури людства; гуманізація методів навчання – гуманістичний підхід до організації навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів навчального процесу, розроблення особистісно орієнтованих технологій навчання і виховання у навчальних закладах) досліджують учені Г. Балл, С. Бондар, С. Гончаренко, В. Кремень, І. Кіреєвої, О. Савченко та ін.

Мета написання статті. Підготовка високопрофесійного фахівця, людини з різнобічними поглядами, глибокими знаннями, широким світоглядом та етичним ставленням до всього живого є актуальною проблемою сьогодення, тому процес навчання у сучасній вищій школі майбутніх учителів природничих дисциплін повинен забезпечувати мультидисциплінарний характер і «багатоукладність» глобальної біоетики, а саме: визначати можливість моральної орієнтації у сучасному багатонаціональному суспільстві і знаходження нестандартних рішень індивідуальних етичних проблем, орієнтації на дотримання принципів справедливості, правдивості, автономії особистості, ненанесення шкоди, створення органічного і стійкого зв'язку між науковими знаннями і моральними цінностями з метою виживання людства і збереження середовища його проживання. Сприяння подальшому розвитку в Україні концепції біоетики і застосування її постулатів у практичній підготовці майбутніх фахівців під час проведення біологічних досліджень і експериментів, необхідність глибокого й повного засвоєння основ біоетики студентами вищих педагогічних навчальних закладів є безперечним. Дослідження проблеми ефективності застосування біоетичних знань у процесі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін на засадах гуманістично-орієнтованого підходу є перспективним та потребує дослідження. Мета нашого дослідження полягає в удосконаленні змісту та розробці гуманних методів підготовки майбутнього вчителя природничих дисциплін до реалізації біоетичних принципів в умовах гуманізації навчання на старшому ступені загальноосвітньої школи та підготовки вчителя до вирішення завдань сучасної освіти.

Виклад основного матеріалу. Оновлення змісту освіти є визначальною складовою реформування освіти в Україні і передбачає приведення його у відповідність до сучасних потреб особистості і суспільства. Реформа школи зумовлена тим, що стають потрібними люди, які б ефективно використовували величезні потенціали сучасних природничих наук, зокрема біотехнології, біоніки, кібернетики, інформатики, техніки. З метою становлення економіки і підвищення добробуту людей слід особливо подбати про збереження екологічного стану середовища і екологію самої людини. Для цього необхідно реалізувати в освіті цілісний системний підхід до вивчення природи та гуманістичний підхід до людини і природи як об'єктів пізнання.

Під таким кутом зору актуальною є нова міждисциплінарна галузь – біоетика. Біоетика як система поглядів, уявлень, норм і оцінок, що регулює поведінку людей з позицій збереження життя на Землі,

відіграє дедалі більшу роль у суспільстві. Серед причин, що зумовили актуальність та інтенсивний розвиток біоетики останнім часом: якісно новий рівень розвитку біології, що поставив перед суспільством безліч соціальних, морально-етичних і правових проблем; небезпека наслідків упровадження у практику недостатньо перевірених нових досягнень біотехнологій; гуманітаризація біології взагалі і біологічної освіти зокрема; видання великої кількості спеціальної літератури, присвяченої різним питанням біоетики; зростання значення громадських організацій в ухваленні суспільно значущих рішень, у тому числі й правових, щодо розвитку тих або інших напрямів біології, медицини, екології; недостатність норм медичної, біологічної етики при поясненні і пошуках розв'язання етичних проблемних питань.

Проблеми біоетики набувають вираженого міждисциплінарного характеру і тому мають охопити всі основні напрями діяльності людства, починаючи з розробки заходів, спрямованих на збереження навколишнього середовища, і закінчуючи прийняттям соціальних рішень. Біоетика повинна створити сукупність обов'язкових для всього людства моральних принципів, норм і правил, визначити межу втручання людини у природу, перехід через яку неприпустимий. За визначенням С.В. Пустовіт, «біоетика – це міждисциплінарна галузь знання та людської практики, мета котрої – збереження та розвиток життя за допомогою етичних механізмів та принципів» [6]. Автор наголошує, що в умовах експансії новітніх технологій, які радикально змінюють не лише довкілля, а власне і природу людини, протиставляють цінності наукової новизни та ефективності фундаментальним правам живих істот, біоетика захищає права всього живого на самозбереження та розвиток, обґрунтовуючи їх етичними імперативами благоговіння перед життям та моральною відповідальністю людства за все, що живе. Проблеми біоетики починають обговорюватися в інтелектуальних колах українського суспільства, вони ще недостатньо висвітлені в науковій літературі. Це породжує складність аналізу біоетичних питань.

Введення біоетики до змісту професійної підготовки майбутніх вчителів природничих дисциплін має сприяти усвідомленню необхідності формування нового молодого покоління, нового типу мислення – інвайронментального, відходу від традиційного антропоцентризму, переходу на етичні погляди на живе як рівне собі. Зміст курсу біоетики ґрунтується на основоположних загальнолюдських цінностях, таких як гуманізм, любов до всіх проявів життя, визнання життя вищою цінністю, піклування про здоров'я, допомога і опіка над дітьми, немічними, старими. Відмова від психології підкорювача природи і заміна її свідомістю відповідальності людини за стан природи як розумного і далекоглядного господаря – виховне завдання екологізації мислення сучасного педагога [4]. На нашу думку, курс біоетики має важливе значення у професійній підготовці майбутнього вчителя природничих дисциплін, бо саме в цьому курсі можуть бути розглянуті актуальні питання, необхідні для формування моральних принципів, норм і правил учнів, визначення меж втручання людини у природу, наприклад: біоетика і генетична інженерія; біоетика і медична генетика; сучасні медико-генетичні технології; клонування: pro et contra; евтаназія; трансплантологія; експерименти на тваринах і людині; етика охорони навколишнього середовища.

На думку Т.М. Павлової, відомого діяча руху за права тварин, автора першої на теренах СНД книги «Біоетика у вищій школі», завданням курсу біоетики для вишів є не тільки ознайомлення студентів з сучасними етико-філософськими концепціями, що стосуються місця і ролі людини в природі, але і сприяння формуванню у молодого покоління етичного ставлення до навколишнього світу живого [5]. А це, у свою чергу, допоможе створити умови для перетворення сучасного суспільства на суспільство без насильства, взаємини в якому спираються на моральні принципи. Інше завдання курсу – за допомогою зміни менталітету молодого покоління сприяти збереженню цивілізації і життя на планеті, яка є єдиним середовищем проживання людини та інших істот. Особливо важливий розвиток біоетичного мислення у студентів природничих факультетів педагогічних вишів, яким належить викладати біологію. Професійно орієнтована молодь, яка приходить на перший курс вищих педагогічних навчальних закладів, часто взагалі не обізнана з основами біоетики, які є вкрай необхідними в їхній майбутній професійній діяльності. Майбутній вчитель природничих дисциплін для введення сучасних біоетичних принципів в освітньо-виховний процес повинен мати своєрідну універсальну освіту – він має бути одночасно біологом, медиком і філософом, психологом, оскільки в біоетиці тісно переплітаються знання з біології, медицини, філософії, теології, етики, деонтології, педагогіки, юриспруденції.

Водночас, процес ознайомлення студентів з нормами та принципами біоетики під час вивчення природничо-наукових дисциплін, починаючи з першого року навчання, має передувати поглибленому вивченню законів України і документів, прийнятих Європейською спільнотою, що регламентують біоетичні норми наукової діяльності у галузях біології та медицини, під час оволодіння студентами елективним курсом «Біоетики», оскільки процес духовного становлення майбутнього педагога здійснюється поступово та триває роками. А це означає, що імплементація біоетичних принципів у

навчальний процес має відбуватися поступово й одночасно з набуттям студентами перших професійних знань і вмінь. Основи майбутньої педагогічної діяльності починають закладатися саме при вивченні науково-природничих дисциплін, зокрема, біології тварин. Тому вже на цей час необхідно ознайомити студентів з основними правовими документами, що регламентують біоетичні норми. До них належать, зокрема, «Гельсінська декларація всесвітньої медичної асоціації: рекомендації для лікарів щодо проведення біомедичних досліджень на людині», «Конвенція про права людини і біомедицину» (EST №164), «Додатковий протокол до Конвенції про права людини і біомедицину, що стосується біомедичних досліджень» (CEST №195), Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» тощо [1-3].

Для опанування змісту курсу біоетики, методики її викладання і проведення навчання на сучасному рівні необхідні знання про альтернативні освітні засоби або навчальні підходи, які замінюють використання тварин (заміна високоорганізованих тварин низькоорганізованими або використання альтернативних методів), а також методи скорочення кількості використовуваних тварин без компромісу з науковим результатом та якістю дослідження та тестування, а також без компромісу з благополуччям тварин чи удосконалення, тобто гуманізація при підготовці і проведенні експерименту (у широкому розумінні, з моменту народження і до моменту смерті тварини) за рахунок використання знеболювальних і нетравматичних методів по відношенню до експериментування на лабораторних тваринах, що заподіює їм шкоду [20].

Серед альтернатив, які можуть бути використані у вищій освіті, розрізняють:

1. Моделі, манекени і механічні симулятори.
2. Фільми та інтерактивні відео.
3. Комп'ютерні симуляції і системи віртуальної реальності.
4. Експериментування студентів на самих собі.
5. Експерименти на рослинах.
6. Спостереження і польова практика.
7. Методики *in vitro* на культурі клітин.
8. Використання мертвих тварин, отриманих із гуманних джерел (наприклад, тварини, загиблі природною смертю або вбиті гуманним чином після наукових дослідів).

Динамічні симулятори у навчальному процесі – це інструмент дослідження та проведення навчальних експериментів, розвитку творчого мислення та навичок інформаційно-аналітичної роботи: селектування інформації; виявлення факторів, що впливають на той чи інший процес; аналізу динаміки розвитку процесів; аналізу взаємодії процесів; узагальнення та висунення гіпотез; цілісного сприйняття проблем; дослідження можливостей систем; прийняття зважених управлінських рішень.

За спонсорської підтримки міжнародних організацій захисту тварин, серед яких: InterNiche (Великобританія), International Association Against Painful Experimentson Animals (IAAPEA, Великобританія) у Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка була створена бібліотека, що включає в себе мультимедійну і відеопродукцію, доступ і вибір якої в західних країнах досить великий. У процесі викладання фільми та інтерактивні відео вводяться в практику спільними зусиллями професорсько-викладацького колективу кафедр біології та основ здоров'я людини та ботаніки й методики навчання біології. Наприклад, відеофільми про професійно виконуване анатомування часто передають студентам набагато більше інформації, ніж анатомування, що виконується самими студентами. Ці відеофільми можуть використовуватися для навчання тих студентів, яким потрібні ці навички в їхній майбутній роботі, до того, як вони будуть виконувати реальне анатомування на трупах тварин, отриманих з етичних джерел.

Висновки з дослідження й перспективи подальших розвідок із напрямку. Таким чином, при організації викладання дисциплін природничого циклу у вищих педагогічних навчальних закладах із метою формування у майбутніх вчителів природничих дисциплін адекватного образу професії вчителя необхідно впроваджувати відомості про біоетичні норми й принципи, що дозволить сформувати надзвичайно важливі професійні компетентності. Викладання біології тварин із урахуванням біоетичних альтернативних освітніх засобів або навчальних підходів і проблем дасть змогу актуалізувати теоретичний матеріал, який вивчають студенти, підвищити мотиваційну компоненту навчання, забезпечити глибоке засвоєння навчального матеріалу і закладе підґрунтя для формування майбутнього педагога як гуманної, високоморальної людини.

Список використаних джерел

1. База даних NORINA (Норвезького довідкового центру з науки про лабораторних тварин і альтернатив) – <http://oslovet.veths.no/NORINA>

2. База даних AVAR (Асоціації ветеринарів за права тварин) – <http://www.avar.org/>
3. База даних EuRCA (Європейського інформаційного центру з альтернатив у вищій освіті) – <http://www.eurca.org>
4. Экологическое воспитание и образование // Л. Шкоробатов. Введение в экологию: Учеб. пособие для вузов. - Воронеж, 1985. – С.63.
5. Експериментування на тваринах // Т.М. Павлова. Біоетика у Вищій школі: Навч. посібник. - Київський еколого-культурний центр, 1998. – С. 48-52.
6. Пустовит С.В. Глобальная биоэтика: становление теории и практики (философский анализ) / С.В. Пустовит. – К.: Арктур-А, 2009. – 324 с.

Стаття надійшла до редакції 10.10. 2017 р.

ONIPKO V., ORLOVA L.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

BIOETHICS AS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE PROCESS OF PROFESSIONAL PREPARATION OF FUTURE TEACHERS OF NATURAL DISCIPLINES

The article analyzes theoretical and methodological principles of professional education in relation to bioethics as an interdisciplinary field in the system of natural sciences, ethics and social knowledge. The applied and ideological aspects of bioethics are substantiated by its purpose and tasks in the preparation of a modern teacher of a secondary school. The notion of bioethics as a system of views, ideas, norms and evaluations governing the behavior of people from the standpoint of life saving on the Earth has been defined, plays an increasingly important role in society and covers all the main directions of human activity, from the development of measures aimed at preservation of the environment

Taking into account the requirements of a humanistic approach, the content, methodology and organizational aspects of the application of bioethics knowledge in the preparation of the future teacher of natural sciences to the implementation of alternative methods and alternative educational means that replace the use of animals in an educational institution are revealed.

Among the alternatives that can be used to replace the use of animals in the educational process, the following are proposed: models, mannequins and mechanical simulators; movies and interactive videos; computer simulations and systems of virtual reality; experimenting students on their own; experiments on plants; observation and field practice; invitro techniques on cell culture; the use of dead animals derived from humane sources (for example, animals killed by natural death or killed humanely after scientific research).

Keywords: professional training, future teachers of natural sciences, humanization, bioethics, methods of teaching bioethics, alternative teaching aids, alternative methods.

УДК 373:011.3.013.42–051:001.895

ІРИНА ПАНАСЕНКО

НВК № 17 м. Новомосковська

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Автор розкриває особливості діяльності соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі як діяльності інноваційної, що відгукується на змінні умови сучасності, прагне відповідати її вимогам і є актуальною для української освіти на сучасному етапі її розвитку.

Ключові слова: соціальний педагог, інноваційна діяльність, загальноосвітній навчальний заклад, соціалізація, індивід, суспільство, сфера діяльності, соціально-педагогічна діяльність

Актуальність проблеми. Професія «соціальний педагог» вже понад десять років як зареєстрована Міжнародною організацією праці.

Соціальний педагог позиціонується як спеціаліст, зайнятий у сфері соціальної роботи або освітньо-виховної діяльності; здійснює посередництво між освітніми установами, сім'єю, трудовими колективами,